

(სულხან-საბა ორბელიანის მერე ახალ დროში სწორედ იგია პირველად ამ ჟანრის შემომტანი ჩვენში) და რიგ შემთხვევებში ქართველ რეალისტთა წინამორბედად, ზიძგის მიმცემად და მას-წავლებლად მივიჩნით.

დამოწმებანი:

თავბერიძე 2020: თავბერიძე, ელ. *ეჭვის პერანგი*, ქუთაისი: 2020.

კეცხოველი 1967: კეცხოველი, ნ. *თოვლიან მთებში*. თბილისი: 1967.

კოროვინი 2019: კოროვინი, ა. „ლიტერატურული ჯადოსნური ზღაპარი“ და ჰანს ქრისტიან ანდერსენის ზღაპრები“. *სჯანი*, 20/II (2019).

ორბელიანი 1860: ორბელიანი, ალ. *არაკი ტარტაროზისა ანუ კუდიანების ღამე*. ჟურნ. ცისკარი, 1860, №12.

ქავთარაძე 2018: ქავთარაძე, ნ. „მიშელ ტურნიეს ფილოსოფიური ზღაპრები“, *ლიტერატურული ძიებანი*, XXXIX. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2018.

ჩოლოყაშვილი 2004: ჩოლოყაშვილი, რ. *უძველესი რწმენა-წარმოდგენების კვალი ზღაპრულ ეპოსში*. თბილისი: 2004.

ჩხეიძე 1996: ჩხეიძე, რ. *ალექსანდრე ორბელიანი*. თბილისი: 1996.

ჭავჭავაძე 1988: ჭავჭავაძე, ი. „მგზავრის წერილები“. *თხზულებათ სრული კრებული ოც ტომად*. ტ. II. თბილისი: 1988.

Elisabed Zardiashvili

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

Akaki's Fairytale “Ghamura” as an Instrument of National-Political Struggle

In 1875, the poet published his fairytale “Ghamura” (The Bat) in the journal “Droeba” (№66), and in 1880 he versified it into the verse.

By this fairytale, Akaki rebels against Russification policy of the Tsarist regime.

In an allegorical form Akaki severely castigated all those who betrayed national interests and bitterly cursed those who neglected native language: “Shame on him who would deny his mother tongue”.

The fairytale “Ghamura” along with other similar works of the poet of that period, made an effective contribution to the struggle for the national mood and the protection of the Georgian language.

Key words: Akaki, Ghamura, Russification.

ელისაბედ ზარდიაშვილი

საქართველო, თბილისი

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

აკაკის ზღაპარი „ღამურა“ – ეროვნულ-პოლიტიკური ბრძოლის იარაღი

აკაკი წერეთელმა თავისი ჟანრობრივად მრავალფეროვანი შემოქმედება უამრავი ლიტერატურული ზღაპრითაც გაამდიდრა („ნაცარქექია“, „კიკოლას ნაამბობი“, „კუჭია“, „ბროწეულის წყარო“, „ოქროს წყაროს ზღაპარი“, „ღამურა“...).

აკაკის ზღაპარ „ღამურას“ საინტერესო შემოქმედებითი ისტორია აქვს. არსებობს მისი ორი რედაქცია: „ღამურა“ – ლექსნარევ პროზად და ლექსად.

პროზაულ რედაქციას მოეპოვება ასლი (ავტოგრაფი №78), გადაწერილი მღვდელ გიორგი ზამბახიძის მიერ. ტექსტი სიტყვასიტყვით ემთხვევა კრებულ „საყმაწვილო ამბებში“ (1885) და ჟურნალ „ნაკადულში“ (1908, №11) დაბეჭდილ ტექსტებს. ამიტომ სავარაუდოა, რომ ასლი ამ ერთ-ერთი ჟურნალიდან იყოს გადაწერილი.

„ღამურას“ პირველ ნაბეჭდ წყაროდ ითვლება გაზეთ „დროების“ 1875 წლის №66-ში დაბეჭდილი ვარიანტი, მოთავსებული „ფელეტონის“ განყოფილებაში, სათაურით: საყმაწვილო ზღაპრებიდან, „ღამურა“. ბოლოში აქვს ხელმოწერა „აკაკი“.

აღპარში აღწერილია „ერთი ციხე-დარბაზის ჭერ-ქვეშ“ მობინადრე თავგების ცხოვრება... ერთხელ ერთმა მათგანმა, სულელმა თავგმა იუკადრისა თავგობა, დასწყევლა თავისი გაჩენა და ჩიტად გადაქცევა მონდომა. ზღაპარში ამას მოსდევს იმის აღწერა, თუ როგორ აუსრულდა ნატვრა და რა მოჰყვა მას: ის არც ჩიტებმა გაიკარეს და თავგებმაც გააძევეს. ღამურა ერთ ნანგრევში შეფრინ-

და და იქ დასახლდა. როცა ის გულსაკლავად წრიპინებს, თურმე ამბობს, „ვინც თავის გვარტომობას იწუნებს და გადარჯულებას ცდილობს, ის ჩემსავით უბედური იქნება“.

1880 წელს აკაკიმ ზღაპარი „ღამურა“ ლექსად გადააკეთა და იმავე წელს „დროებაში“ (№226) დაბეჭდა. აქ „ღამურა“ ოცსტროფიანი ლექსის სახით არის წარმოდგენილი. რატომ გადააკეთა პოეტმა პროზა ლექსად? ჯერ ერთი, პროზის ქცევა ლექსაც აკაკის შემოქმედებითი მუშაობის სტილია, წერის მანერაა. მის შემოქმედებაში ამის ბევრი მაგალითი არსებობს („პატარა კახი“, „გოგია მეჩონგურე“, „მედია“ და ა.შ.). მეორეც, პროზად შექმნილმა „ღამურამ“ ავტორი ვერ დააკმაყოფილა. თუმცა პოეტმა მთლიანი პროზა კი არ გალექსა, არამედ ზღაპრის ფინალიდან, ანუ მორალიდან დაიწყო თხრობა, როცა „ერთმა უგნურმა თავგუნამ იუკადრისა თავგობა“. ამით აშკარად ჩანს თხზულების შექმნის მიზანდასახულება. პროზაულ ზღაპარში მოთხრობილი თავგების მთელი თავგადასავალი სწორედ მის ფინალს ემსახურება. პოეტის მთელი სათქმელი, დედააზრი, ლოგიკური მახვილი და მთავარი აქცენტი ჩადებულია ზღაპრის ფინალში. ავტორმა თხზულება დახვეწა, ჩამოაშორა მას ის ზედმეტი ნაწილები, რაც პროზას ახლავს დასაწყისიდან ფინალამდე. ლექსი უფრო მკვეთრად და ნათლად გამოხატავს ავტორის სათქმელსა და ჩანაფიქრს, ვიდრე პროზა. გალექსვით ნაწარმოების როგორც მხატვრული, ისე შემეცნებითი ღირებულება ამაღლდა და იდეაც უფრო გასაგები გახდა. „ღამურად“ ვარიანტებს შორის განსხვავება უმნიშვნელოა და ისინი უფრო ლექსიკური ერთეულების სემანტიკური ნიშნით შერჩევაში გამოიხატება. იმის საჩვენებლად, თუ როგორ დაიხვეწა თხზულება მხატვრულად, მხოლოდ რამდენიმე ნიმუშით შემოვიფარგლებით, მაგალითად, აკაკიმ პროზაში ნახმარი სიტყვა „სულელი“ „უგნურით“ შეცვალა. მწერალმა აქ ყურადღება მიაქცია სიტყვების სემანტიკური მხარის დაზუსტებას. ასე რომ არ იყოს, მას შეეძლო ეხმარა „უგნურის“ ნაცვლად „სულელი“, რადგან ამ ორი სიტყვის მარცვალთა რაოდენობა თანაბარია.

პროზაში თავგი უკმაყოფილოა მხოლოდ ჭერქვეშ ცხოვრებით, მიწაზე ხობავს და მტვერში ისვრება, ჩიტი კი თვალის დახამხამებაში მთა-ბარს გადაივლის. ლექსში ეს ადგილი უფრო

მხატვრულად გახმაურდა და სოციალურ-პოლიტიკური შინაარსით დაიტვირთა. საქმე მარტო მტვერში ამოსვრას კი აღარ ეხება, არამედ: „ვის ეკადრება თავგებთან / კუდის ბზეკა და ლხენაო? / მე შემშვენოდა ჩიტობა, / რომ მეწყო აღმა ფრენაო“.

თავს ნატვრა აუსრულდა, ჩიტად გადაიქცა. პროზის ერთი წინადადება „გახარებული მიფრინდა ჩიტებთან“ ლექსში უფრო მხატვრულად გაჟღერდა:

ზიზლით შეხედა თვის ტოლებს, / დაუყოვნებლივ ავარდა,
ჩიტებში გამოერია, / იმანაც გაინავარდა.

ასევე ზღაპრის წინადადებას „ჩიტებმა აათვალეირ-ჩაათვალეირეს“ ლექსში მთელი სტროფი უძღვნა პოეტმა:

ჩიტებმა ახედ-დახედეს, / თქვეს: – ვინ მოსულა ესაო?
რა რჯულის ცხოველი არის? / ჩვენთან ვინ გააწყესაო?

პროზასა და ლექსში მსგავსი პარალელების დამებნა მრავლად შეიძლება, რაც იმის დასტურად გამოდგება, რომ ავტორმა პროზის გალექსვით მისი იდეურ-შინაარსობრივი და მხატვრული დონე განუზომლად აამაღლა.

„ღამურას“ დასათაურება რამდენიმენაირია. ეს აიხსნება თვით ლექსის სპეციფიკით. ნაწარმოები (როგორც პროზა, ისე ლექსი) ორ ნაწილად შეიძლება გაიყოს: თხრობა ღამურას თავგადასვლისა და მორალი. განსხვავებას ლექსის დასათაურებაში სწორედ ეს ნაწილები იძლევა. პროზისა და ლექსის მთლიან ვარიანტებს ყოველთვის ჰქვია „ღამურა“, მინაწერით „ზღაპარი“. როცა პოეტი მორალის გამომხატველ ხუთ სტროფს ბეჭდავს, მისი სათაურის „კრულ იყოს“, ხოლო თუ ხუთზე ნაკლები, ანუ სამი სტროფი შეაქვს გამოცემაში, მას უსათაუროდ სტამბავს.

ახალი კვლევის შედეგად შეიცვალა ლექსის თარიღიც. ყველა ძველ გამოცემაში, მათ შორის თხზულებათა სრული კრებულის ბოლო გამოცემაშიც (თხუთმეტტომეულში) ლექსი „ღამურა“ არასწორად იყო დათარიღებული 1880 წლით. პროზის ლექსად გადაკეთებისას მასში ჩართულ ხუთ სტროფს არანაირი იდეური ცვლილება არ განუცდია, ავტორმა იგი ყოველგვარი გადაკეთების

გარეშე (მცირეოდენი ორთოგრაფიული შესწორებებით შეიტანა ლექსში. გამოდის, რომ ლექსის ძირითადი იდეის გამომხატველი ნაწილი დაწერილია 1875 წელს. ამიტომ „ღამურას“ დათარიღება მხოლოდ 1880 წლით არასწორი იყო. ახალ აკადემიურ ოცტომეულში მას მიენიჭა წყვეტილი თარიღი: „1875, 1880 წ.წ.“.

„ღამურამ“ ძალიან დიდი პოპულარობა მოიპოვა, იმდენად დიდი, რომ თვით სიტყვაც კი პოეტის ინდივიდუალურ გამოთქმათა ნუსხაში შევიდა და უავტორო თხზულებათა ატრიბუციის დროს ზოგიერთი ვარაუდის დასაყრდენიც კი გახდა.

პოპულარობამ „ღამურას“ პრობლემები შეუქმნა. მართალია, ცენზორი თხზულების ბეჭდვისას ხშირად იღებდა ამა თუ იმ ნაწილს ლექსიდან, განსაკუთრებით ებრძოდნენ სტროფს „ნურავინ ისხამს სხვის ქურქსა“, მაგრამ ცენზურა ცოტა გვიან მიხვდა, რომ, ამ, ერთი შეხედვით უწყინარი ზღაპრის შინაარსში მწვავე სოციალური და ეროვნულ-პოლიტიკური აქცენტები იმალებოდა და პოეტს არამც თუ დაბეჭდვა, არამედ მისი სახალხოვად წაკითხვაც კი აუკრძალა.

ეს ორი მიზეზით უნდა ყოფილიყო განპირობებული.

პირველი, სატირა-ზღაპრით აკაკი ცარისტული რეჟიმის რუსიფიკატორულ პოლიტიკას აუჯანყდა. ანექსიის შემდეგ საქართველოში ძალიან მძიმე ხანა დაიწყო: ქვეყანამ სახელმწიფოებრიობა დაკარგა, ავტოკეფალია გაუქმდა, ქართული წირვა-ლოცვა აიკრძალა. დაიხურა ქართული სასულიერო სემინარია და გაიხსნა რუსული. სასწავლებლების რიცხვი შემცირდა. შემცირებულ სასწავლებლებშიც კი XIX ს-ის II ნახევარში ქართული ენის სწავლება იზღუდებოდა, ხოლო 1873, 1875 წლების რუსეთის უწმინდესი სინოდის განკარგულებებით საშუალო სასულიერო სასწავლებლებში ქართული ენა გაუქმდა, როგორც სავალდებულო საგანი და მოსწავლეებს დაევალათ საუბარი მხოლოდ რუსულ ენაზე. სწორედ ამ დროს, 1875 წელს შეიქმნა ზღაპარი „ღამურა“, პროზაული ვარიანტი. მე-19 ს-ის 80-90-იან წლებში კი სახალხო განათლების სკოლების სისტემიდან ქართული ენა სრულად განიდეგნა და სწავლის პროცესი მხოლოდ რუსულ ენაზე წარმართა (ჭუმბურიძე ... 2016: 397, 399-400). სკოლებში შემოიღეს სწავლების „მუნჯური მეთოდი“, რომლის წინააღმდეგ ეროვნულმა მოღვაწეებმა სასტიკად გაილაშქრეს, მათ შორის იაკობ გოგებაშვილმა.

1880 წელს იწერება ღამურას ლექსითი ვარიანტი, რომელშიც ავტორი უფრო მწვავედ აკრიტიკებს და ეწინააღმდეგება როგორც შინაურ მტერს, ისე ცარისტულ რეჟიმს. ენაზე შეტევითა და მისი დავიწყების მცდელობით მტერი ნაბიჯ-ნაბიჯ ახორციელებდა ქართველების გარუსების პოლიტიკას. როგორც აკაკი დღემდე გამოუქვეყნებელ ერთ პუბლიცისტურ წერილში წერს, „საზოგადოების მოწონებას მხოლოდ ის ადამიანი იმსახურებდა, ვისაც დედაენა დავიწყებული ჰქონდა და რუსულსაც მოსკოვურად გამოთქვამდა“ (ავტოგრაფი №281, 283). ცარიზმის ყოველი ნაბიჯი საქართველოს რუსეთთან სწრაფ ასიმილირებას ემსახურებოდა. აკაკიმ ზღაპრით „ღამურა“ წმინდა სინოდის ზემოთ აღნიშნულ განკარგულებათა და რუსეთის ანტიეროვნული პოლიტიკის წინააღმდეგ გაილაშქრა. და მეორე, არსებობს მოსაზრება, რომ ავტორმა ამ ლექსით გააკრიტიკა გიორგი მუხრან-ბატონი, ავტორი იმ ბროშურისა, რომელშიც იგი ამტკიცებდა დიდ ერებთან მცირე ერების ასიმილირების აუცილებლობას.

ამ ამბავს ძალიან საინტერესო ისტორია აქვს. „ღამურას“ დაწერამდე, 1874 წელს აკაკი წერეთელმა შექმნა ალეგორიული ლექსი „ენების გასამართლება“ და დაბეჭდა იმავე წლის „დროებაში“ (№452). უფრო მოგვიანებით, 1913 წელს აკაკის მიერ გაკეთებულ ლექსის კომენტარში ვკითხულობთ: „გ. მუხრან-ბატონმა გამოსცა წიგნი სხვადასხვა ერების გაერთიანებაზე. იმ წიგნში ის აზრი იყო გატარებული, რომ პატარა ერებს უფლება არა აქვთ თვითარსებობის და დიდ ერებში უნდა გაითქვიფონო. ამან დიდი უსიამოვნება გამოიწვია საზოგადოთ, მაგრამ ვინ რას იტყოდა? ერთმა მხოლოდ ირაკლი გრუზინსკიმ ჰკითხა: რამ დაგაწერინა ამისთანა საუკუღმართო რამ? ან რამ გაფიქრებიაო? – მე დიდი ხანია მოფიქრებულები მქონდა და დაწერილიცო, – მიუგო მუხრან-ბატონმა, – მაგრამ დაბეჭდვით არ ვბეჭდავდი, რადგანაც შენ გიცდიდიო და როცა შენც შენი ვანაობა აბანოძე გაცვალე, მაშინ კი დავბეჭდეო!.. ეს მე გადმომცა სიცილით გიორგიმ და თანვე დამეკითხა: შენ რაღას იტყვი, პოეტო? – რაღა კი საქმე გაბანგარეცხვაზე მივარდება, ერთი აბანო საკმაო არ არის ირაკლისთვისაც, მაგრამ თქვენს წიგნსაც კი ბევრი მოუწდება-მეთქი, – მოვახსენე.

მეორე წიგნაკი, თუმცა მზათ ჰქონდა, მაგრამ აღარ გამო-
უცია და ცენზურასაც ნაბრძანები ჰქონდა, თვალ-ყური ედევნე-
ბინა, რომ არავის არ დაეწერა რა იმ გამოსულ წიგნაკზე. ეს ლექსი
– „ენების გასამართლება“, ალეგორიულად დაწერილი, შევაპარე
ცენზურას. მაშინ დიდი მითმა-მოთქმა გამოიწვია ამ ლექსმა. მაგ-
რამ დღეს კი აღარ აქვს მნიშვნელობა“ (აკაკი 1913: 78-82).

გ. მუხრანსკის (მუხრან-ბატონის) ბროშურა „О существе
национальной индивидуальности и об образовательной значении
крупных единиц“ – გამოვიდა როგორც გაზეთ „Кавказ“-ის დამატება.

მაგრამ აკაკი რის აკაკი იყო, თუ ალეგორიულ ლექსს
დასჯერდებოდა და რამე უფრო მწვავეს პირში არ მიახლიდა
„მოწინააღმდეგეს“. ჩასაფრებული ცენზურის მიუხედავად, 1875
წელს მან შექმნა „ღამურა“. პოეტი ზღაპრის ქანრს ამოეფარა და
გამანადგურებელი სატირა ეროვნულ-პოლიტიკური ბრძოლის
იარაღად გამოიყენა. ზემოთ აღნიშნული ბროშურის, „ენების გასა-
მართლებისა“ და „ღამურას“ შექმნის დროში დამთხვევა, თითო-
ეული მათგანის შინაარსზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, ადასტურებს
იმ მოსაზრებას, რომ ზღაპარი „ღამურა“ მართლაც მუხრან-
ბატონისადმია მიძღვნილი.

აკაკიმ ზღაპრის სიტყვებით – „ერთმა უგუნრმა თავუნამ/
იუკადრისა თავგობა“; „იმ უსამართლი ბუნემამ / თავგად რად გა-
მაჩინაო“; „ვის ეკადრება თავგებთან / კუდის ბზეკა და ლხენაო“;
„ზიზღით შეხედა თვის ტოლებს“ და ა.შ. – მწვავე მათრახი გადაჰ-
კრა ეროვნული ინტერესების ყველა მოღალატეს, ხოლო ზღაპ-
რის სენტენციით – „ნურავინ ისხამს სხვის ქურქსა / და ნუ ცვლის
თვისსა ენასა, / თორემ ბოლო დროს მოიმკის, / ჩემსავით ცრემ-
ლთა დენასა“; „კრულია მისი ხსენება, / ვინც დაჰგომოს დედაენასა“
– დაუნდობლად დასწყევლა მშობლიური ენის უარმყოფელი და
ღამურად ბედი უწინასწარმეტყველა მათ.

ზღაპარმა „ღამურამ“ პოეტის იმ პერიოდის სხვა მსგავს
თხზულებებთან ერთად გარკვეული წვლილი შეიტანა ეროვნული
განწყობის ამალეებასა და ქართული ენის დაცვისათვის ბრძოლის
საქმეში.

დამოწმებანი:

აკაკი 1913: აკაკი. *ჩემი ნაწერები*. II. 1913.

ავტოგრაფი №78: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, აკაკის ფონდი, ავტოგრაფი №78.

ავტოგრაფი №281, №283: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, აკაკის ფონდი, ავტოგრაფი №281, №283.

„დროება“ 1874: „დროება“, 1874, №452.

„დროება“ 1875: „დროება“, 1875, №66.

„დროება“ 1880: „დროება“, 1880, №226.

ჭუმბურიძე ... 2016: ჭუმბურიძე დ., კიკნაძე ვ., ქოქრაშვილი ხ., სარალიძე ლ. *საქართველო რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში*. წიგნი I. თბილისი: 2016.

Nestan Kutivadze

Georgia Kutaisi

Akaki Tsereteli State University

Shio Aragvispireli as the Author of a Literary Fairy Tale

From the 1870s onwards folklore activities, translation and publication of recorded folklore materials as well as foreign literary tales (Goethe, Andersen, Brothers Grimm ...) became quite intense in Georgia. Along with that from the end of the 19th century, the Georgian literary fairy tale begins to develop with Akaki Tsereteli and Vazha-Pshavela being at the forefront. Numerous prominent authors of the boundary of the two centuries, including Shio Aragvispireli, are involved in the creation of the texts (different variations) of this genre. Aragvispireli's literary tale is heterogeneous in its stylistic-structural terms. As for the content, the author's works are full of artistically described social realities, philosophical-psychological or mythological-folklore layers characteristic of his entire creative work.

Key words: Fantastic etude, Artistic function, Literary fairy tale, Folklore.